

Seleucia

Sayı VII - 2017

Olba Kazısı Serisi

Seleucia VII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia editörler kurulu, destekleri için Mersin Bölge Sulama Kooperatifleri Birliđi Başkanı Ersin Akdođan'a Őukranlarını sunar.

The Editorial Board of *Seleucia* expresses their gratitude for the support of the President of the Irrigation Cooperatives' Union of Mersin Region, Mr. Ersin Akdođan.

Seleucia VII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. *Seleucia* Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır. Yollanan alışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkıran
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sedef Çokay-Keççe
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünalın
Yrd. Doç. Dr. Figen Çevirici-Coşkun
Yrd. Doç. Dr. Merih Ereğ
Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan
Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat Özgen
Yrd. Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VII
Sayı: 7

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Okt. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Dijital Düşler Basım San. Ve Tic. A.Ş.
Nato Cad.Çınarlı Sok. No: 17
34418 Seyrantepe/Kağıthane
0212 279 64 44
Sertifika No: 12922

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 7 | Nisan - Mayıs 2017

Olympos Kazılarında Bulunan Aydınlatma Gereçleri

Lighting Devices from Olympos Excavation

B. Yelda Olcay Uçkan - Muradiye Öztaşkın

11

Arkeolojik Kazılar Işığında Olba Tiyatrosu: Ön Sonuçlar

The Preliminary Results on the Olba Theater in the Light of Archaeological Excavations

Emel Erten - Deniz Kaplan

29

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nden (Diakonikon) Bizans Dönemi *Opus Sectile* Taban Döşemesi

The Opus Sectile Floor of the Diaconikon of the Northern Church - Monastery of Olba

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğın

47

Olba'da Bulunan Sikkeler Işığında Kentin Erken Yerleşim Tarihi

The Early History of Olba in the Light of Coin Finds

Tuna Akçay

69

Olba Tiyatro Kazısı Cam Kadeh Buluntuları

Glass Goblet Finds from Olba Theater Excavations

Emel Erten - Emine Akkuş Koçak

89

Olba Kazısı'nda Ele Geçen Hellenistik Dönem'e Ait Bir Sepet Kulplu Amphora Parçası

Hellenistic Basket Handled Amphora Fragment from Olba Excavations

Erkan Alkaç

113

Sikke Buluntuları Bağlamında Olba'da II. Constantius Dönemi

Olba During the Reign of Constantius II in the Context of Coin Finds

Emel Erten

129

Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Oturan

Çıplak Genç Kız Figürinleri

Sedantary Naked Young Female Figurines

Optained From The Excavations In The North Slope of Klazomenai Karantina Island

Aslıhan Özbay

147

Karabel Asarcık'taki Sion Manastırı Mezar Odası ve Bizans Lahitleri

The Burial Chamber and Early Byzantine Sarcophagi in the Sion Monastery at Karabel Asarcık

Bülent İşler

161

Mimari Plastik Veriler Işığında Erken Bizans Döneminde Side'de Sütunlu

Caddelerin Onarımı

The Repairs of the Early Byzantine Colonnaded Streets of Side in the Light of Architectural

Decoration Finds

Şener Yıldırım

187

Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazıları Stratigrafik Değerlendirmesi ve Hellenistik Dönem Pişmiş Toprak Figürinler

Klazomenai Karantina Island North Slope Excavation Stratigraphy and The Terracotta

Figurines Of The Hellenistic Period

Fikret Özbay - Aslıhan Özbay

207

Erken Hıristiyanlık Döneminde Zephyrion/Zephyrium

Zephyrion/Zephyrium in Early Christian Period

Murat Özyıldırım - Muzaffer Yılmaz

225

Erken Hıristiyan Literatüründe Yahudiler ve Anti-Semitizm

Jews And Anti-Semitism in Early Christian Literature

Ulaş Töre Sivrioğlu

235

Zeus Labraundos Kutsal Alanı Su Kompleksi Kazıları Cam Buluntuları

Glass Finds from Water Complex in the Sanctuary of Zeus Labraundos

Ömür Dünya Çakmaklı

279

Tripolis'teki 6 No.lu Kaya Mezarı

Rock-cut Tomb Number 6 in Tripolis

Sabri Arıcı - AYTEKİN ERDOĞAN

297

Seyitömer Höyük Hellenistik Dönem

Balık Tabakları

Hellenistic Fish Plates from Seyitömer Höyük

Figen Çevirici Coşkun

325

Aşağı Salat Höyüğü'nden Cam At

Rhytonu

A Glass Horse Rhyton From Aşağı Salat Höyük

S. Yücel Şenyurt - Emel Erten - İLKAY AKLAN

345

Kuva-yi Milliye Müzesi'nden Bir Grup

Gümüş Venedik Sikkesi

A Group Of Silver Venetian Coins From The

Kuva-yi Milliye Museum

Ceren Ünal

363

Direkli Mağarası Epi-paleolitik Dönem

Yaşamsal Alan Düzenlemeleri Üzerine Bir

Değerlendirme

An Assessment on The Arrangement of The

Living Areas in the Epi-paleolithic Period of

Direkli Cave

Cevdet Merih Erek

377

Orta Aras Havzası'nda Bir Orta Tunç Çağı Kalesi: Çalgüney

A Middle Bronze Age Castle in Middle Aras Basin: Çalgüney

Ayhan Yardımcıel - Emine Gizlenci

397

Olba Akropolisi Kuzey Kule Kazısından

Ele Geçen Karbonize Ahşap Malzemenin

Anatomik Analizi

Anatomical Analysis of Carbonized Wood

Material Obtained from Olba Acropolis North

Tower Excavation

Barbaros Yaman - Ali Akın Akyol - Emel Erten

411

Olba Kazısı Tiyatro Seramik Buluntuları

Arkeometrik Çalışmaları

The Archaeometric Research on the Pottery Finds from the Theater at Olba

Ali Akın Akyol - Safiye Aydın

421

Kitap Tanıtımı

Book Review

Ömer Özyiğit'e Armağan – Studies in

Honour of Ömer Özyiğit

Emel Erten

439

Kudüs: Bir Şehrin Biyografisi

Murat Özyıldırım

447

PRAEFATIO

Editörler kurulu olarak *Seleucia*'nın yedinci sayısını (2017) sizlere sunmaktan mutluluk duymaktayız. Ayrıca, dergimizin TÜBİTAK'a bağlı ULAKBİM tarafından TR indeksinde bilimsel dergi olarak 6. sayısından (2016) başlayarak taranmaya hak kazanmış olması hepimiz için gurur kaynağı olmuştur. Bu başarıyı yazarlarımıza, dostlarımıza, Homer Kitabevi'nin katkılarına ve aynı zamanda Olba kazı ekibine borçluyuz.

Geniş bir zaman dilimine ait malzeme ve sonuçları içeren *Seleucia*'nın bu yılki yedinci sayısını da beğeneceğinizi ümit etmekteyiz. Alışlageldiği gibi, bu sayıda da Olba kazılarına ait malzemenin de tanıtıldığı birçok makale yer almaktadır.

Seleucia'nın yedinci yılında yayın hayatını sürdürmesinde katkıları olan yazarlarımıza, okuyucularımıza, bizi destekleyen dostlarımıza, Homer Kitabevi'ne ve değerli sahibi Ayşen Boylu ve dergimizin yayına hazırlanmasında sabır ve özveriyle çalışan Sinan Turan'a teşekkürlerimizi sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

The editorial board is glad to present the seventh issue (2017) of *Seleucia* and proud to announce that our journal was recognized by ULAKBİM of the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) as a TR Index Scientific Journal starting from the sixth issue (2016). We owe this success to our contributors, friends and Homer Books as well as the archaeological excavation team of Olba.

We hope you would be interested in and enjoy the seventh issue of *Seleucia* containing articles presenting material and results from a large scope of time. As usual, in this issue you will find a number of articles that will present the material from Olba excavations.

We wish to express our gratitude for our contributors, friends and Homer Books and its owner Ayşen Boylu and Sinan Turan for their patient and considerate manner during the preparation of our journal.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. *Seleucia*, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayınlır.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto, baş harfleri büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. *Seleucia* features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the name of the article, should be of size 9 points and the minimum word count is 200 words. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows:
Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given.

Olympos Kazılarında Bulunan Aydınlatma Gereçleri

B. Yelda Olcay Uçkan - Muradiye Öztaşkın*

Öz

Olympos Antik Likya bölgesinin doğusunda yer alır. Uzun bir süre korsanlıkla tanınan kentte Roma hâkimiyetine girdikten sonra özellikle MS 2.-3. yüzyıllarda yoğun bir imar faaliyeti görülür. Hıristiyanlıkla birlikte MS 5. yüzyıldan itibaren Roma dönemi kent dokusu üzerinde yeni bir yerleşim dokusu oluşturulmuştur. Roma dönemi cadde ve sokaklarında daralmalar olurken birçok eski yapı dönüştürülerek yeni inşaa faaliyetlerinde kullanılmıştır. Mevcut arkeolojik çalışmalara göre Olympos'taki kentsel ölçekteki yaşam MS 7. yüzyılda sonlanmıştır. Erken Bizans dönemine ait mimari kalıntıların üzerinde herhangi bir modern yerleşim bulunmaması bu döneme ait kent dokusunun halen net olarak izlenebilmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı Olympos kazısında bulunan cam ve seramikten yapılmış Bizans dönemi aydınlatma gereçlerini tanıtmaktır. Kazı çalışmaları 2006 yılından itibaren kentin farklı yapılarında devam etmektedir. Dini amaçlı kullanıma sahip alanlar olarak Episkopeion (Piskoposluk Sarayı) ve Nekropol Kilisesi'nde, sivil yerleşim dokusunun tespit edildiği alanlar olarak ise Mozaikli Yapı ve Giriş Kompleksi'nde kazı çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca sokak dokusunun tespitine yönelik olarak Nekropol Caddesi ve Köprü Caddesi'nde sondajlar yapılmıştır.

Ele geçen aydınlatma gereçlerine ait parçalar kentteki yaşama dair önemli veriler sunmaktadır. Cam buluntular arasında Erken Bizans dönemine ait farklı tipte kandiller tespit edilmiştir. Bu cam kandilleri 'kulplu kandiller', 'çubuklu kandiller' ve 'kadeh biçimli kandiller' olarak ayırmak mümkündür. Giriş Kompleksi'nde farklı tipte birçok cam kandile ait parçaların bulunması cam kandillerin sadece dini yapılarda değil sivil yapılarda da

* Prof. Dr. B. Yelda Olcay Uçkan, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

byolcay@anadolu.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Muradiye Öztaşkın, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

muradiyeb@pau.edu.tr

kullanıldığını göstermiştir. Ayrıca Piskoposluk Kilisesi içerisinde yapılan çalışmalarda ele geçen cam ve maden buluntuların azlığı kentin ani bir afet ya da istila ile değil yavaş yavaş terk edilmiş olduğu fikrini desteklemektedir. Yine Episkopeion'da yapılan kazılarda farklı renklerde levha biçimli pencere camlarına ait parçalar bulunmuştur. Küçük buluntular arasında cam kandillerle birlikte kullanılan maden askı ve fitil taşıyıcıları ile seramikten yapılmış fitil taşıyıcıları tespit edilmiştir.

Olympos'ta bulunan pişmiş toprak kandiller arasında köken, biçim ve yapım tekniklerine göre dört farklı grup tespit edilmiştir. Bunlardan en yaygın olanı 'çark yapımı bezemesiz kandiller'dir. Bu grup tek başına Olympos kandil buluntularının % 84'ünü oluşturur. Tespit edilen kandiller arasında Ege kökenli 'Samos tipi' ve olasılıkla Kıbrıs kökenli 'kasnak biçimli' kalıp yapımı kandiller yer alır. Olasılıkla Kıbrıs kökenli bir diğer kandil 'konkav gövdeli çark yapımı kandiller'dir. Cam ve seramikten yapılan aydınlatma gereçleri Olympos'un refah dönemi olan 5. yüzyıl-7. yüzyıl başına aittir.

Anahtar sözcükler: Likya, Bizans, Cam, Kandil, Fitol Askısı.

Lighting Devices from Olympos Excavation

Abstract

Olympos is located east part of ancient Lycia region. The city was notable for piracy before the Roman domination. In the Roman Imperial Period, an intense building activity took place in the AD 2nd-3th centuries. Starting from the 5th century AD, with a new Christian settlement pattern was constituted on the former Roman urban structure of the site. While the streets became narrower, many fields belonging to the older Roman buildings were used for the new construction activity. The recent archaeological research at Olympos revealed that the urban settlement came to an end by the 7th century. Due to lack of modern settlement on the site, the original environmental pattern of the Early Byzantine Period is well preserved.

The aim of this study is to present the Byzantine glass and clay lighting devices found in the excavations of Olympos. Starting from 2006, the excavations carried out at various locations at Olympos such as Episkopeion (Bishop's Palace) and the Necropolis Church, also in the Building with Mosaics and the Entrance Complex, both at religious and secular areas. In addition to this, archaeological excavations were carried out in the Necropolis Street and the Bridge Street for determining the street structure.

The fragments belonging to the lighting devices provide important data about life in the city in Early Byzantine period. There are three different types of glass lamps discovered at Olympos: 'lamps with handles', 'stemmed lamps' and 'goblet shaped lamps'. The existence of various types of glass lamps found during excavations in the Entrance Complex reveals that glass lamps were not only used in religious buildings, also used in civil spaces in the Early Byzantine period. The lack of fragments belonging to glass and metal lamps in the Episcopal Church supports the idea that Olympos was gradually abandoned in the 7th century, not after a sudden disaster or invasion. In addition to lamps, windowpane fragments in different colors were found in the Episkopeion excavation. Among the finds, there are metal hooks, chains, metal wick holders, as well as clay wick holders used with glass lamps.

Four main groups of clay lamps were determined according to origin, technique and body shape. The most common group consists of the 'undecorated wheel-made lamps'. This group constitutes 84% of the clay lamps from Olympos. There are mold made lamps defined as 'Samos type', a lamp type originated from Aegean and 'galet type' probably imported from Cyprus. The last group is the 'wheel-made lamps with concave body'. The glass and clay lighting devices belong to the period of prosperity of Olympos starting from the 5th century and ending by the middle of the 7th century.

Keywords: Lycia, Byzantine, Glass, Lamp, Wick Holder.

Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan küçük buluntular kültürel bir değer taşımalarının yanı sıra tarihlendirme açısından da önemli veriler sunar. Aynı zamanda, bu buluntular ait olduğu dönemin yaşam kurgusunu anlamamıza da yardımcı olan önemli bulgulardır. Bizans döneminin günümüze ulaşan kültür tabakalarında saptanan cam ve seramik hatta maden eserlerin ele geçme şekilleri özellikle işlev konusunda fazla aydınlatıcı olamamaktadır. Dönem kaynaklarında bu tür malzemelere ilişkin genel anlatımların yer aldığı ve aydınlatma sistemine değinirken daha çok ışığın metafizik anlamı üzerinde durulduğu görülür. Bu yüzden aydınlatmada kullanılan objelerin anlatımları sınırlıdır. Dönem kaynakları içerisinde az da olsa bilgi sunan kaynaklar arasında günümüze ulaşan manastır kayıtları ve typikonlar sayılabilir¹. Manastır kayıtlarının tutulması 861 sonrası zorunlu hale getirildiğinden söz konusu kayıtlar

1 Gautier 1974; Thomas & Constantinides Hero 2000.

bu tarihten sonra izlenebilir. Metinde geçen aydınlatma elamanlarından bazılarını günümüz arkeolojik bulgularıyla eşleştirmek mümkün olsa da objelerin biçim ve boyutlara ilişkin detaylı tanımlar yer almaz². Metinlerde aktarılan bilgiler kilise ve kutsal kişi mezarlarının aydınlatılmasındaki sistemi açıklarken Bizans döneminde aydınlatma öğelerinin yalnızca pratik amaçlarla mekânı ışıklandırmak için kullanılmadığını, aynı zamanda metafizik olarak da anlam yüklediğini göstermesi açısından önemlidir³.

Yazılı kaynakların yetersiz kaldığı durumda ise başvurabileceğimiz bir diğer referans, dönemin görsel kaynaklarıdır. Bizans yaşamına ait objelerin tanımlanmasında resim sanatı ve tasvirli el sanatı örnekleri önemli bir gruba oluşturur. Günümüze ulaşan duvar resimleri, el yazmalarındaki kitap resimleri, maden ve fildişi eserler üzerindeki bazı tasvirler bu açıdan önemli bir katkı sunar. Özellikle dini konulu sahnelerde kullanılış biçimine göre tasvir edilen eserler arasında aydınlatma grubuna ait örnekler tespit edilebilir. Bizans Resim Sanatında kompozisyon şeması olarak altar önünde betimlenen sahnelerde, kiborionda tekli asma kandillerin tasvir edildiği görülür. Buna bağlı olarak kitap resimlerinde de özellikle İncil yazarlarının betimlediği resimlerde benzer uygulamaları saptamak mümkündür⁴. Bu örnekler doğrudan doğruya aydınlatma gereçlerini tarihlendirmek için sağlam bir veri olmasa da kandillerin biçimi ve kullanılış şekli açısından önemli veriler sağlar. Bu tür örnekler, Orta Bizans Dönemi resim sanatında belgelenirken, Erken Dönem Bizans Sanatı için diğer el sanatı eserleri referans olabilmektedir. Bu örnekler arasında özellikle komünyon sahnesinin tasvir edildiği patenler dikkat çekicidir⁵. Yanı sıra bazı fildişi eserlerde de benzer uygulamalar izlenebilir⁶.

Tüm bu veriler, özellikle arkeolojik alanlarda ele geçen küçük buluntuların değerlendirilmesinde şüphesiz katkı sağlar. Bununla birlikte aydınlatma elemanlarının dini ve kamusal yapılar dışında günlük yaşamdaki kullanımlarına ilişkin aynı derecede şanslı olmadığımız ise bir gerçektir. Pişmiş topraktan yapılan dayanıklı ve edinilmesi daha az maliyetli olan gereçlerin günlük yaşamda sıklıkla tercih edilmiş olması beklentisi yapılan kazı çalışmalarından elde edilen veriler ile büyük oranda örtüşür. Özellikle sivil yaşamın sürdürüldüğü alanlarda sınırlı sayıda cam kandil bulunması tesadüf olmamalıdır. Camın kırılğanlığı ve tamirinin

2 Bouras 1982, 479.

3 Crowfoot & Harden,1931, 200.

4 Parani 2005; Parani 2003, 188-191.

5 Mundell Mango 1986, 159-170.

6 Weitzmann 1979, 578, 581.

zor olması fazla tercih edilmemiş olduğunu düşündürür. Benzer durum pencere camları için de geçerlidir.

Olympos'ta yapılan kazı çalışmaları ağırlıklı olarak Kuzey Kent'te sürdürülmektedir. Kuzey kentte Episkopeion, Mozaikli Yapı ve Giriş Kompleksi içinde yapılan kazı çalışmalarında bulunan cam, seramik ve maden eserler için yapılan değerlendirmeler sonrasında farklı tür ve tipte aydınlatma gereçleri tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan buluntuların tümü kırık parçalar halinde bulunmuştur. Teknik çizim yardımıyla formu belirlenen eserler arasında buluntu tabakaları dikkate alınarak bazı örnekler üzerinde restitüsyon önerisi yapılmış; bazıları ise tek parça halinde değerlendirilmiş ve işlevleri tanımlanmıştır.

Cam aydınlatma gereçleri

Kazı çalışmalarında Erken Bizans dönemi tabakalarında ortaya çıkan cam buluntular ağırlıklı olarak kandillere ait parçalar olarak tanımlanmışlardır. Bu durumun iki nedeni vardır. İlki, cam kandillerin uzun süreli ışık sağlaması ve saydamlığı sayesinde daha parlak ışık vermesi nedeniyle daha çok tercih edilmesidir. Bir diğeri ise kandillere ait olduğunu bildiğimiz parçaların daha kolay tanımlanmasıdır. Özellikle kaide, ayak ve kulp parçaları işlev tanımında yol göstericidir. Bu parçalardan yola çıkılarak tespit edilen Bizans dönemi kandil türleri ise 'kadeh biçimli kandiller', 'kulplu kandiller' ve 'çubuklu kandiller'dir.

Kadeh biçimli kandiller Olympos buluntuları arasında sayılan kandil türlerinden en yoğun grubu oluşturmaktadır (Lev. 1/a-1). 5. yüzyıl sonrası kullanımı yaygınlaşan bu örnekler biçim yönünden bakıldığında içki kabı gibi algılanabilir.⁷ Bununla birlikte son yıllarda kadeh biçimli cam buluntuların boyutlarına dayanarak yapılan çalışmalar, örneklerin büyük bir kısmının kandil işlevine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buluntu yeri kandil işlevinin saptanmasında şüphesiz belirleyici bir unsurdur. Bu açıdan yaklaşıldığında kilise ve yakın mekânlarda ele geçen küçük boyutlu kadehler doğrudan kandil olarak değerlendirilir. Bu yüzden tespit edilen benzer boyutta örneklerin farklı işlevlerdeki mekânlarda da bulunmuş olması, bu cam kapların işlevini belirlemede boyutlarının ön planda tutulması gerektiğini gösterir. Kadeh biçimli kandillerin dini yapılar dışında farklı işlevlere sahip mekânlarda bulunmuş olması, Olympos'ta olduğu gibi özellikle erken Bizans döneminde hem dini mekânlarda

7 Stern 2001.

hem de sivil yaşamda aydınlatma ögesi olarak kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir⁸.

Olympos kazısında bulunan kadeh ayak ve kaideleri hem biçimsel hem de boyut olarak değerlendirildiğinde kandil işleviyle kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Bu tespit bir kandil buluntusu için hazırlanan restitüsyon önerisiyle desteklenir (**Lev. 1/a**). Buluntuların ayak ve kaide biçimleri dikkate alınarak tipolojisi yapılmıştır. Buna göre kaide üzerinde yer alan ayak kısmının masif olanlar ile ayak içi boş şekillendirilmiş olmak üzere iki gurup tespit edilmiştir. Çoğunlukla katlı kaideler ile birleşen ayakların bir kısmı düz biçimlendirilmiş diğerleri ise alttan ve üstten aletle sıkıştırılarak ortada dairesel boğum oluşturulmuştur. Günümüze kadar yapılmış yayınlar incelendiğinde özellikle 5-7. yüzyıllarda benzer biçim ve işçiliğe sahip örneklerin yaygın olduğu izlenmektedir⁹. Düz zeminde dengeli durabilen bir biçime sahip olması, kolaylıkla taşınması ve niş içlerinde rahatlıkla kullanılması nedeniyle kadeh kandillerin uzun süre kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buluntu yerleri ve karşılaştırma örnekleriyle yapılan değerlendirme sonucu kadeh kandilleri 5-7. yüzyıllara tarihlen-dirmek mümkündür.

Kandiller arasında tespit edilen kulplu kandiller, biçim olarak Erken Bizans dönemi örnekleriyle paraleldir (**Lev. 1/m-n**). Kulpları ağız kenarında biçimlenen Olympos örnekleri gerek bu özelliği ile gerekse ele geçtiği tabaka göz önüne alınarak 5-6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir¹⁰.

Bizans döneminin estetik açıdan en özgün aydınlatma ögesi polykandelon'lardır. Çoklu kandil taşıyıcısı olarak tasarlanmış maden polykandelon'lar içinde kullanılan ve çubuklu kandil olarak adlandırılan cam kandillere ait parçalar Olympos cam buluntuları arasında tespit edilmiştir (**Lev. 1/o**). Çubuk kısımları içi boş olarak biçimlendirilmiş Olympos örnekleri Erken Bizans dönemi tipolojisi ile uyumludur¹¹. Diğer kandil türlerine oranla az sayıda bulunan çubuklu kandil parçaları hem Episkopeion'un yemek ve toplantı salonunda hem de Giriş

8 Sinegog (Suriye-Filistin) için bk. Crowfoot 1957, çiz. 99/4; kilise (Demre) için bk. Acara & Olcay 1998, 255, res. 3; dükkân (Sardes) için bk. von Saldern 58, cat. no. 351; nekropol (Anamur) için bk. Stern 1985, 44-45, fig. 3; kaya mezarları (Ürdün ve Filistin) için bk. Meyer 1987, çiz. 8/y.

9 Antonaras 2007, 52, fig. 6; Pollak 2005, 14; Çakmakçı 2009, 61, lev. 1; Gorin Rosen & Winter 2010, 167-170, fig. 2-3.

10 Gençler Güray 2010, 235-236, fig. 210; Gorin-Rosen & Winter 2010, 172, fig. 5.1.

11 Gençler Güray 2010, 237-238, fig.214, dn. 214; Gürler & Lafli 2010, 139-140, fig. 15; Drauschke & Greiff 2010, 28-29, fig. 3-4.

Kompleksi'nde yani sivil bir yerleşim alanında ele geçmiştir¹². Bizans sanatında seçkin bir obje olarak değerlendirilen polykandelon'larda kullanılan çubuklu kandil parçalarının Episkopeion'daki piskoposluk kilisesinde bulunmamış olması ise şaşırtıcıdır. Bu durum Olympos'uların 7.yüzyılda savaş ve bazı doğal afetler nedeniyle kenti programlı bir şekilde terk ettikleri görüşümüzü destekler nitelikte olması açısından önemlidir.

Cam kandil parçalarının ortaya çıktığı tabakalarda ele geçen madenden yapılmış zincir askı parçaları ve fitil taşıyıcıları ise işlev belirlenmesine katkı sağlayan bulgulardır¹³. (Lev. 1/r-u). Ayrıca Giriş Kompleksi'nde yapılan kazı çalışmalarında pişmiş toprak fitil taşıyıcıları bulunmuştur. Konik gövdeli fitil taşıyıcısının iç kısmında fitilin yerleştirilmesi için bir delik yer almaktadır (Lev. 1/p). Akdeniz'deki Bizans Dönemi kazı buluntuları arasında kesin olarak tanımlanmış örneklerin az olması nedeniyle ne kadar yaygın olarak kullanıldıkları henüz saptanamamıştır¹⁴. Olympos'ta kandillerle birlikte kullanılmış madenden yapılmış fitil taşıyıcıları bulunsa da daha ekonomik bir kullanım olan seramik örneklerin de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Aydınlatma grubu içinde ele alabileceğimiz bir diğer eser türü ise pencere camlarıdır. Bizans döneminde pencere camları yalnız mekânın günışığı ile aydınlatılması amacıyla değil aynı zamanda renkli camlardan süzülen ışığın özellikle dini mekânlarda mistik bir atmosfer yaratması nedeniyle tercih edilmiştir. Olympos'ta ele geçen örnekler levha biçimli pencere camlarına aittir (Lev. 2/a-b). Çoğunluğu gövde kısmına ait olan kırık parçalar arasında az sayıda kenar parçaları da tespit edilmiştir. Bu tip camların Bizans döneminde yalnızca pencere şebekelerinde değil aynı zamanda delikli levhalarda da kullanıldığı bilinir¹⁵. Roma Dönemi'nden beri bilinen bu tür pencere camlarının geniş bir zaman dilimine yayılmış olması, karşılaştırma örnekleri ile tarihlendirme yapmamızı güçleştirir. Olympos'taki pencere camlarının buluntu yerleri göz önüne alındığında 5-7. yüzyıllara tarihlendirilmeleri mümkündür.

12 Likya Bölgesi'nde özellikle Bizans Döneminin tanımlanmasında önemli bulgular içeren Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazılarında bulunan örnekler bu açıdan zengin bir grup oluştururlar. Eserler kilise ile bağlantılı ek mekânlarda ele geçmiştir. Demre örnekleri için bkz. Olcay 2001, 77-87.

13 Z. Demirel Gökalp - M.C.Uzun - B. Yıldırım.

14 Elaiussa Sebaste, Stratonikeia ve Salamis'te benzer fitil taşıyıcıları bulunmuştur. Gençler Güroy 2005, 157-160; Öztaşkın 2015, lev. 1/13; Chavane 1975, 182-183, lev. 50.

15 Olcay 2000, 269.

Seramik kandil buluntuları

Olympos aydınlatma gereçleri arasında cam buluntuların yanı sıra pişmiş topraktan yapılmış çok sayıda kandil bulunmuştur. Mevcut örnekleri köken, biçim ve yapım teknikleri göz önünde bulundurularak dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki 'kasnak biçimli' (Vessberg Type 20, Dobbins Type 9, Oziol 'Galet Type', Bailey Q2349-53) kalıp yapımı kandillerdir. Üretim grubunun temel özelliği tamamen düz bir diskus ve yassı gövdeye sahip olmasıdır (Lev. 2/c-d). Hamurları krem ya da pembe renktedir ve az miktarda mika içerir. Diskusta tamamen geometrik kompozisyonlar görülür. Nadiren gövdenin alt kısmında stilize kuş figürü bulunur. Bu kandiller ilk olarak dünyada çeşitli müze ve koleksiyonlara dağılmış Kıbrıs kökenli çok sayıda örnekle tanınmıştır¹⁶. Daha sonra yapılan araştırmalarda bazı kalıp parçalarına dayanarak kandillerin Antiochia ve çevresinde üretilmiş olabileceği konusunda bulgulara ulaşılmıştır¹⁷. Ancak Rodos ve Kos'ta aynı kandillerden bulunmasına rağmen Antiochia kökenli başka hiçbir üretim grubuna rastlanmamıştır¹⁸. Kandillerin bir diğer buluntu yeri İspanya'da Vigo şehridir ve burada kandillerin bir arada bulunduğu sofrta kapları yerel üretimdir¹⁹. Olympos buluntuları bu kandillerin kökeni konusunda yorum yapmak için önemli veriler sunmaktadır. Olympos'un ağırlıklı olarak sofrta ve mutfak kapları Kıbrıs'tan ithal edilmiştir. Amphoralara bakıldığında ise Ege Adaları, Batı Anadolu, Kıbrıs, Kilikia ve Filistin gibi merkezlerle ticari olarak bağlantıdadır. Ancak Rodos ve Kos gibi Olympos'ta da buluntular arasında Antiochia limanından çıkmış olabilecek Suriye kökenli herhangi bir üretim grubu henüz tespit edilmemiştir. Bu nedenle Olympos buluntusu kasnak gövdeli kandillerin Kıbrıs kökenli olduğunu söylemek mümkündür ve ele geçtiği kontekst verilere göre 5. yüzyıl sonu-6. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Pişmiş toprak kandillerin ikinci grubu 'Samos tipi' (Samos A.II, Bailey Q3204, Miltner Type III/IV) kalıp yapımı kandillerdir. Yoğun mikalı pembe-kahverengi hamur kırmızı astarla kaplanmıştır. Diskusun iki yanında bulunan örgü ya da spiral motifleri bu üretim grubu için tipiktir (Lev. 2/e). Alt kısmında ise iç içe daireler, stilize yaprak veya zikzak

16 Waage 1941, 66, fig. 79/49d: 142; Vessberg 1953, 115-129; Oziol 1977, 279-285, lev. 46/842-855, lev.47.

17 Dobbins 1977; tip 9, 62-71, kat. no. 143; Touma 2001, 52.

18 Katsioti 2014, 156-157, fig.18-19.

19 Fernandez & Capelli 2014, 685-688, fig. 6.1.

motifleri yer alır. Benzer tipte kandiller Samos'un yanı sıra Rhodos, Delos, Korinth, Atina, Ephesos ve Miletos'ta bulunmuştur²⁰. Olympos buluntuları arasında çok az sayıda da olsa Samos tipi amphoralara ait parçaların bulunması kentin bu merkezle bağlantısını göstermektedir. Ve bu yüzyıllar aynı zamanda Samos tipi amphoraların çok sayıda merkeze yoğun olarak ihraç edildiği dönemdir. Yakın zamandaki çalışmalarda buluntular arasındaki sayısal çokluğu nedeniyle bu kandillerin Rodos'ta üretilmiş olabileceği önerilmiştir²¹. Olympos'ta bulunan kandil ise olasılıkla Batı Anadolu ve Ege adalarındaki kandil atölyelerinin popülerleşmesinin bir sonucu olarak kente ulaşmıştır. Olympos'ta bulunan örneği birlikte ele geçtiği diğer sofrasemamiklerine göre 5-6. yüzyıllara tarihlendirmek mümkündür.

Olympos kandillerinin % 84 oranıyla en yoğun grubunu 'çark yapımı bezemesiz kandiller' (Bailey Q3339-3341) oluşturmaktadır. Hamur mikalı, kırmızı renkte ve kırmızı astarlıdır. Basık küresel gövdesi ve yukarı doğru daralan yağ doldurma deliği bu kandiller için tipiktir (Lev. 2/f). Olympos dışında Likya'da birçok merkezde bulunmuştur. Ayrıca Antalya'da Doğu Garajı kazılarında, Kıbrıs'ta, Ege Adaları ve Yunanistan'da örneklerini görmek mümkündür²². Bu kandillerden Olympos kentinde bugüne kadar kazı çalışması yapılan tüm mekânlarda bulunmuştur ve mekânların son kullanım dönemlerini gösteren 6. yüzyılın ikinci yarısı-7. yüzyıl başına ait tabakalarda rastlanmıştır. Bu durum 6. yüzyıldan itibaren Kıbrıs gibi kırmızı astarlı seramik ve kandil üreten merkezlerin kapasitesinin artması neticesinde seri üretimlerin ön plana çıkması ile ilişkilidir. Yeni üretimler için de Helenistik dönemin küresel gövdeli basit çark yapımı kandilleri model alınmıştır. Tabii ki kalıp yapımı kandillerin üretimi de devam etmiştir. Ancak bu dönemde kalıp yapımı ve bezemeli olanlar albenisinden ötürü daha sofistike üretimler olarak görülürken çark yapımı olanlar seri üretim ekonomik alternatifler olarak piyasaya sürülmüştür.

Olympos pişmiş toprak kandil buluntularının son grubunu 2016 kazı sezonunda ilk kez örnekleri tespit edilen 'konkav gövdeli çark yapımı kan-

20 Poulou-Papadimitriou 1986, 594-596, 609, fig. 24-27; Weber 2004, 44-45, lev.8/197.

21 Katsioti 2008, 196-197, fig.10.

22 Limyra, Vroom 2004, 304, fig. 8; Myra, Ötüken 2008, 165, res. 3; Dereağzı, Moorgenstein 1993, 137; Patara, Varkıvaç 2001-2002, 143; Ksanthos, Courtils 2001, 235; Kourion, Hayes 2007, 481, fig. 15.1/32, 39; Dhiorios kökenli örnek ve geliş yeri bilinmeyen bir başka örnek, Oziol 1977, 45, pl. 7/96-97; Rhodos, Bairami 2010, 262, lev. 3/PIX 1857; Kalymnos, Bailey 1988, 418, pl.125; Perissa (Thera), Gerousi 2010, 226, fig. 33; Thasos, Abadie-Reynal & Sodini 1992, 84-85; Kenchreai, Williams 1981, kat. no. 466; Alicante, Reynolds 1987, 144-145, fig. 1072.

diller' (Bailey Q3343, Bonifay 'Vandal Type') oluşturmaktadır (Lev. 2/g). Bu kandiller Bonifay tarafından Afrika buluntuları arasında 'Vandal Tip' olarak adlandırılmış ve 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir²³. Batı Anadolu'dan Knidos buluntusu bir örnek ise Bailey tarafından 4. yüzyıl sonrasına ait olması gerektiği belirtilerek 5-6. yüzyıl Kartaca üretimi kandiller ile benzerliğine dikkat çekilmiştir²⁴. Ayrıca Salamis'te yapılan kazılarda benzer tipte kandillere rastlanmıştır²⁵. Konkav gövdeli çark yapımı kandiller, sonrasında Doğu Akdeniz'de İslam dönemi kandillerinin de kökenini oluşturmuştur.²⁶ Olympos buluntuları arasında sayısal olarak azdır. Ancak kontekst verilere göre net olarak 6. yüzyılın ikinci yarısı-7. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir. Hamur özellikleri Kıbrıs kırmızı astarlı seramikleri ile aynı özelliklerdedir. Konkav gövdeli çark yapımı kandiller olasılıkla seri üretim kandillerin yaygınlaşması ile birlikte Kuzey Afrika ve Kıbrıs'taki atölyeler arasında yeni bir tip olarak 6. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

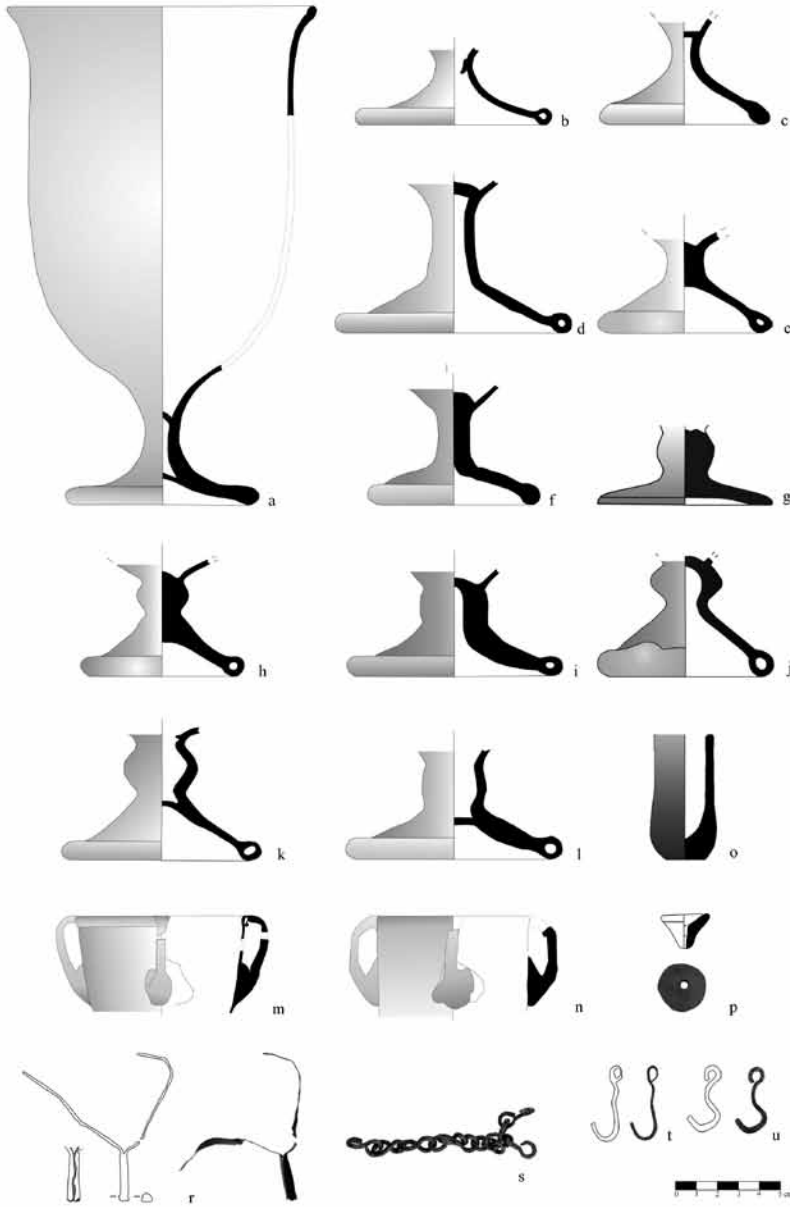
Antikçağda Likya Bölgesinin önemli bir liman kenti olan Olympos'ta yürütülen kazı çalışmalarında ele geçen buluntular kentin tarihi; aynı zamanda kültürel, sosyal ve dini yaşamını tanımlamamıza olanak sağlar. Aydınlatma gereçlerine ait buluntular kentte aynı zamanda nüfusun ve imar faaliyetlerinin arttığı dönemde yoğunluk gösterir. Buluntular arasında yer alan cam ve pişmiş toprak kandiller Olympos'un refah dönemi olarak kabul edebileceğimiz 5. yüzyıl - 7. yüzyıl başına aittir. Bu durum mimari eserlerin tarihlendirilmesi ve kent dokusunun tanımlanması açısından da oldukça önemlidir.

23 Bonifay 2010, 44, fig. 13.

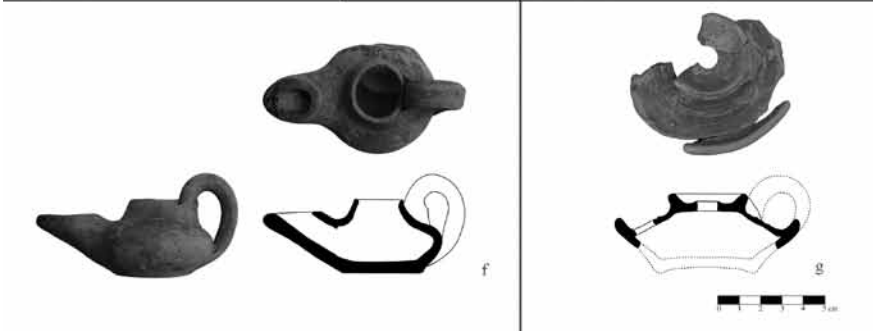
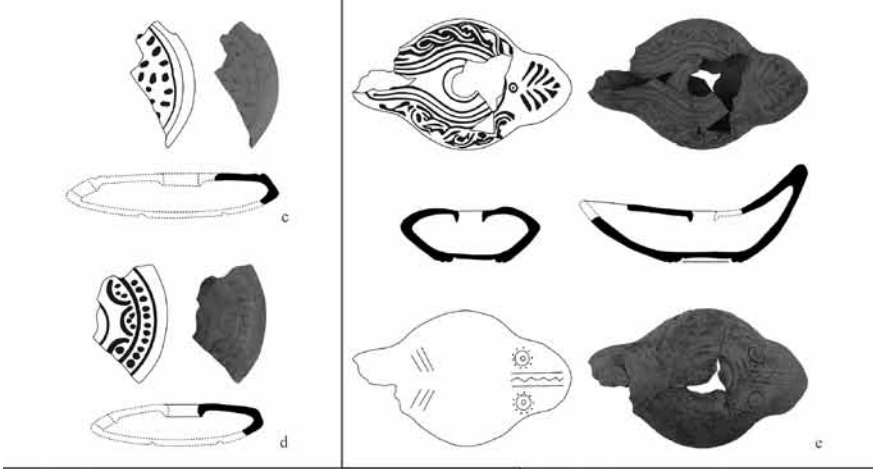
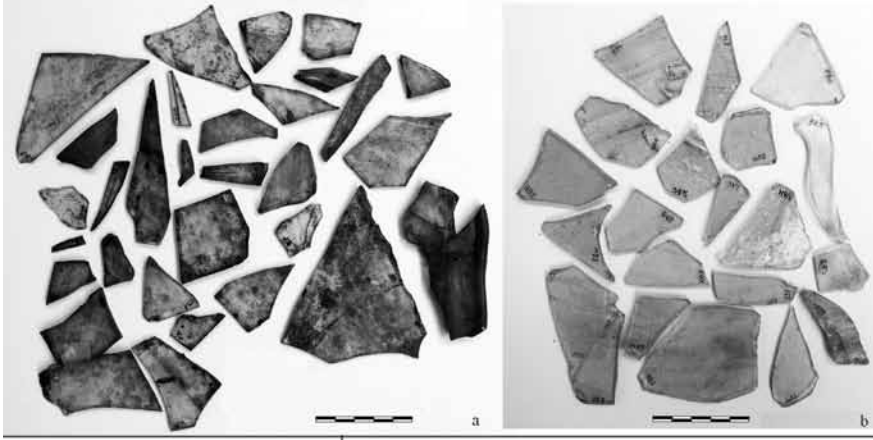
24 Bailey 1988, 419, pl.125.

25 Oziol 1977, 290, pl.48/887-890.

26 Amorion'da konkav gövdeli kandillerin Orta Bizans dönemine ait sırlı örnekleri tespit edilmiştir. Lightfoot 2012, 217-232.

Levha 1

Levha 2

Kaynakça

Abadie-Reynolds & Sodini 1992

Abadie-Reynal, C. & Sodini, J.-P., *La Ceramique Paleochretienne de Thasos : Alikı, Delkos, Fouilles Anciennes*. Diffusion de Bocard, Paris.

Acara & Olcay 1998

Acara, M. & Olcay, B.Y., “Bizans Döneminde Aydınlatma Düzeni ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’nde Kullanılan Aydınlatma Gereçleri”, Adalya, II, Antalya.

Antonaras 2007

Antonaras, A., “Early Christian Glass Finds from the Museum Basilica, Philippi”, *Journal of Glass Studies*, 49, New York.

Bailey 1988

Bailey, D.M., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III: Roman Provincial Lamps*, British Museum, London.

Bairami 2010

Bairami, K., “Ταφικό σύνολο παλαιοχριστιανικών λυχναριών από τη ροδιακή νεκρόπολη”, *Keramike Tes Ysteres Archaio tetas Apo Ton Elladiko Choro*, vol 1. Ed: D. Papanikola-Bakirtzi. Epistemonike Sunantese. Thessalonike.

Bonifay 2010

Bonifay, M., “Avancées dans l’Etude des Céramiques Africaines de l’Antiquité Tardive”, *Keramike Tes Ysteres Archaio tetas Apo Ton Elladiko Choro*, vol 1. Ed: D. Papanikola-Bakirtzi. Epistemonike Sunantese. Thessalonike.

Bouras 1982

Bouras, L., “Byzantine Lighting Devices”, *JÖB*, 32/3, Wien.

Chavane 1975

Chavane, M. J., *Salamine de Chypre VI: Les Petits Objets*, Diffusion de Bocard, Paris.

Courtils 2001

Courtils, J., “Xanthos: Rapport Sur La Campagne de 2000”, *Anatolia Antiqua*, IX, İstanbul.

Crowfoot & Harden 1931

Crowfoot, G.M. & Harden, D.B., “Early Byzantine and Later Glass Lamps”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, 17, London.

Crowfoot 1957

Crowfoot, G.M., *Glass. The Objects from Samaria III*. Ed. J.W. Crowfoot. Palestine Exploraton Fund, London.

Çakmakçı 2009

Çakmakçı, Z., Typological Approach to the Glass Goblet Production from Late Antiquity to the Middle Ages in the Light of Recent Finds”, Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean. Ed: E. Laflı. Hürriyet Matbaası, İzmir.

Demirel Gökalp - Uzun - Yıldırım

Demirel Gökalp, Z. – Uzun, M.C. – Yıldırım, B., “Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Arası Maden Buluntuları”, Olympos Band I (baskıda).

Dobbins 1977

Dobbins, J., Terracotta Lamps of the Roman Province of Syria. (Unpublished Ph.D. dissertation). University of Michigan, Michigan.

Drauschke & Greiff 2010

Drauschke, J. & Greiff, S., “Chemical Aspects of Byzantine Glass from Caricin Grad/ Justiniana Prima (Serbia)”, Glass in Byzantium. Production, Usage, Analyses. Ed: J. Drauschke – D. Keller. Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz.

Fernández & Capelli 2014

Fernández, A. & Capelli, C., Una Producción de Cerámica Común y de Lucernas del Medio Oriente (Antioquía?) Identificadas en Vigo (Galicia, Spain), *Rei Cretariae Romanae Favtorum Acta*, 43, Bonn.

Gautier 1974

Gautier, P., “Le Typikon du Christ Sauveur Pantocrator”, *Revue Des Études Byzantines*, 32, Paris.

Gençler Güray 2005

Gençler Güray, Ç., “Elaiussa Sebaste’den Bir Cam Kandil ve Kullanımı Üzerine”, Ramazan Özgan’a Armağan. Ed: M. Şahin ve İ. H. Mert. Ege Yayınları, İstanbul.

Gençler Güray 2010

Gençler Güray, Ç., “The Glass Finds”, Elaiussa Sebaste III: L’Agora Romana. Ed: E. Equini Schneider. Ege Yayınları, İstanbul.

Gerouisi 2010

Gerouisi, E., “The Lamps from the Late Antique and Early Byzantine Cemetery in Perissa in Thera”, *Gerousi Keramike tes Ysteres Archaio tetas apo ton Elladiko Choro*, vol 1. Ed: D. Papanikola-Bakirtzi. Epistemonike Sunantese. Thessalonike.

Gorin Rosen & Winter 2010

Gorin Rosen, Y. & Winter, T., “Selected Insights into Byzantine Glass in the Holy Land”, Glass in Byzantium. Production, Usage, Analyses. Ed: J. Drauschke – D. Keller. Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz.

Gürler & Laflı 2010

Gürler, B. & Laflı, E., “Middle and Late Roman Glass from the Agora of Smyrna from the Excavation Seasons 1997 and 2002-2003”, *Glass in Byzantium. Production, Usage, Analyses*. Ed: J. Drauschke – D. Keller. Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz.

Hayes 2007

Hayes, J. W., “Clay Lamps”, *Kourion: Excavations in the Episcopal Precinct*. Ed: A. H. S. Megaw. *Dumbarton Oaks Research Library and Collection and Harvard University Press*, Washington D.C.

Katsiotti 2008

Katsiotti, A., “Aspects of the Economic and Commercial Activity of Rhodes During Late Antiquity: The Case of Lamps”, *Meletemata* 53. *Sailing in the Aegean: Readings on the Economy and Trade Routes*. Ed: C. Papageorgiadou-Banis & A. Giannikouri. *Diffusion de Bocard*, Athens.

Katsiotti 2014

Katsiotti, A., “The Circulation of Cypriot Lamps in Late Roman – Early Byzantine Rhodes, Greece”, *EYΛIMENH 2: Αρχαιολογία και Τέχνη στα Δωδεκάνησα κατά την Ύστερη Αρχαιότητα*. Ed: N. Zarras & M.I. Stefanakis. *Mesogeiaki Arkheologiki Etaireia*, Resmo.

Lightfoot 2012

Lightfoot, C.S., “Middle Byzantine Terracotta Lamps, 1993–2005”, *Amorium Reports 3: The Lower City Enclosure Finds Reports and Technical Studies*. Ed: C.S. Lightfoot and E.A. Ivison. *BAR*, Oxford.

Meyer 1987

Meyer, C., “Glass from the North Theater, Byzantine Church and Soundings at Jerash, Jordan 1982-83”, *The Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 25, Boston.

Morgenstein 1993

Morgenstein, J. *The Fort Dereğzı and Other Material Remains in Its Vicinity from Antiquity to the Middle Ages*. *Istanbuler Forschungen* 40, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.

Motsianos 2005

Motsianos, I., “Some Comments on Byzantine Wheel-Made Lamps”, *Lychnological Acts 1. Actes du 1er Congrès International d’Etudes Sur le Luminaire Antique (Nyon – Geneve, 29.IX – 4.X.2003)*, *Monographies Instrumentum* 31. Ed: L. Chrzanovski. *Editions Monique Mergoil*, Montagnac.

Mundell Mango 1986

Mundell Mango, M., *Silver from Early Byzantium: The Kaper Koraon and Related Treasures*. The Walters Art Gallery, Baltimore & Maryland.

Olcay 2000

Olcay, B.Y., “Bizans Dönemi Pencere Camları ve Kullanım Biçimleri Üzerine Bazı Bulgular”, *Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi II*, Eskişehir.

Olcay 2001

Olcay, B.Y., “Lighting Methods in the Byzantine Period and Findings of Glass Lamps in Anatolia”, *Journal of Glass Studies*, 43, New York.

Oziol 1977

Oziol, T., *Salamine de Chypre VII: Les lampes du Musée de Chypre*. Diffusion de Boccard, Paris.

Ötüken 2008

Ötüken, S.Y., “2007 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım-Belgeleme Çalışmaları”, 30. KST, cilt 4, Ankara.

Öztaşkın 2015

Öztaşkın, M., “Stratonikeia Bizans Dönemi Cam Buluntuları”, *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*. Ed: B. Söğüt. Ege Yayınları, İstanbul.

Parani 2003

Parani, M.G., *Reconstructing the Reality of Images: Byzantine Material Culture and Religious Iconography (11th-15th centuries)*. Brill, Leiden-Boston.

Parani 2005

Parani, M.G., “Representations of Glass Objects as a Source on Byzantine Glass: How Useful Are They?”, *Dumbarton Oaks Papers*, 59, Washington D.C.

Pollak 2005

Pollak, R., “Tirat-HaCarmel- The Glass Vessels”, *Contract Archeology Reports I*, 2005, Haifa.

Poulou-Papadimitriou 1986

Poulou-Papadimitriou, N., “Lampes Paléochrétiennes de Samos”, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 110, Paris.

Reynolds 1987

Reynolds, P., *El Yacimiento Tardorromano de Lucentum (Benalua-Alicante): Las Ceramicas Finas, Catalogo de Fondos del Museo Arqueologico (II)*, Museo Arqueologico Provincial, Alicante.

Saldern 1980

von Saldern, A., *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, Harvard University Press, Cambridge.

Stern 1985

Stern, E.M., *Ancient and Medieval Glass from the Necropolis Church at Anemurium*, *Annales du IX Congrès de L'Association Internationale pour L'Histoire du Verre*, Liege.

Stern 2001

Stern, E. M., *Roman, Byzantine, and Early Medieval Glass, 10 BCE-700 CE: Ernesto Wolf Collection*. Hatje Cantz, Ostfildern.

Thomas & Constantinides Hero 2000

Thomas, J. & Constantinides Hero, A., (Ed.) *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington, D.C.

Touma 2001

Touma, M., "Quelques Témoignages de la Céramique sur les Échanges Syro-Chyprites à la Période Byzantine", *La Céramique Byzantine et Proto-Islamique en Syrie-Jordaine (IVe-VIIIe siècles apr. J.-C.)*. Ed: E. Villeneuve & P.M. Watson. *Institut Français d'Archéologie du Proche-Orient*, Beyrouth.

Varkıvanç 2001-2002

Varkıvanç, B., "Patara'da Bir Seramik İşliği", *Adalya, V*, Antalya.

Vessberg 1953

Vessberg, O., "Hellenistic and Roman Lamps in Cyprus", *Opuscula Atheniensiensia*, 1, Athens.

Vroom 2004

Vroom, J., "Late Antique Pottery, Settlement and Trade in the East Mediterranean: A Preliminary Comparison of Ceramics from Limyra (Lycia) and Boeotia", *Recent Research on the Late Antique Countryside*. Ed: W. Bowden-L. Lavan-C. Machado. Brill, Leiden-Boston.

Waage 1941

Waage, F.O., "Lamps", *Antioch-on-the-Orontes III: The Excavations 1937-1939*, Princeton University Press, Princeton.

Weber 2004

Weber, M. *Die Tonlampen. Samos Band XX*. Deutsches Archäologisches Institut, Mainz.

Weitzmann 1979

Weitzmann, K., *Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian*

Art, Third to Seventh Century. The Metropolitan Museum of Art, New York.

Williams 1981

Williams, H., Kenchreai, Eastern Port of Corinth, 5: The lamps. Brill, Leiden.

Seleucia | Sayı VII | Nisan - Mayıs 2017

Olympos Kazılarında Bulunan Aydınlatma Gereçleri B. Yelda Olcay Uçkan - Muradiye Öztaşkın	11	Erken Hıristiyan Literatüründe Yahudiler ve Anti- Semitizm Ulaş Töre Sivrioğlu	235
Arkeolojik Kazılar Işığında Olba Tiyatrosu: Ön Sonnular Emel Erten - Deniz Kaplan	29	Zeus Labraundos Kutsal Alanı Su Kompleksi Kazıları Cam Buluntuları Ömür Dünya Çakmaklı	279
Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nden (<i>Diakonikon</i>) Bizans Dönemi <i>Opus Sectile</i> Taban Döşemesi Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğin	47	Tripolis'teki 6 No.lu Kaya Mezarı Sabri Arıcı - Aytekin Erdoğan	297
Olba'da Bulunan Sikkeler Işığında Kentin Erken Yerleşim Tarihi Tuna Akçay	69	Seyitömer Höyük Hellenistik Dönem Balık Tabakları Figen Çevirici Coşkun	325
Olba Tiyatro Kazısı Cam Kadeh Buluntuları Emel Erten - Emine Akkuş Koçak	89	Aşağı Salat Höyüğü'nden Cam At Rhytonu S. Yücel Şenyurt - Emel Erten - İlkay Akkan	345
Olba Kazısı'nda Ele Geçen Hellenistik Dönem'e Ait Bir Sepet Kulplu Amphora Parçası Erkan Alkaç	113	Kuva-yi Milliye Müzesi'nden Bir Grup Gümüş Venedik Sikkesi Ceren Ünal	363
Sikke Buluntuları Bağlamında Olba'da II. Constantius Dönemi Emel Erten	129	Direkli Mağarası Epi-paleolitik Dönem Yaşamsal Alan Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme Cevdet Merih Ereğ	377
Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Oturan Çıplak Genç Kız Figürinleri Ashıhan Özbay	147	Orta Aras Havzası'nda Bir Orta Tunç Çağı Kalesi: Çalığıneç Ayhan Yardımcıel - Emine Gizlenci	397
Karabel Asarcık'taki Sion Manastırı Mezar Odası ve Bizans Lahitleri Bülent İşler	161	Olba Akropolisi Kuzey Kule Kazısından Ele Geçen Karbonize Ahşap Malzemenin Anatomik Analizi Barbaros Yaman - Ali Akın Akyol - Emel Erten	411
Mimari Plastik Veriler Işığında Erken Bizans Döneminde Side'de Sütunlu Caddelerin Onarımı Şener Yıldırım	187	Olba Kazısı Tiyatro Seramik Buluntuları Arkeometrik Çalışmaları Ali Akın Akyol - Safiye Aydın	421
Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazıları Stratigrafik Değerlendirmesi ve Hellenistik Dönem Pişmiş Toprak Figürinler Fikret Özbay - Ashıhan Özbay	207	Kitap Tanıtımı Ömer Özyiğit'e Armağan Emel Erten	439
Erken Hıristiyanlık Döneminde Zephyrion/ Zephyrium Murat Özyıldırım - Muzaffer Yılmaz	225	Kudüs: Bir Şehrin Biyografisi Murat Özyıldırım	447

ISSN 2148-4120

9 772148 412007